

Till vem talar filosofin? Till vem riktar den sig? Ett spontant svar vore kanske: till alla och envar? Eller kanske till alla förnuftiga varelser. Enligt Aristoteles berömda definition är det just vad vi människor är: förnuftiga djur. För Aristoteles tycks det inte heller ha varit något problem vem filosofin talar till. Den tycks tala till vem som helst som är förmögen att förstå språket och som kan följa ett abstrakt resonemang. Men redan hos Platon är det inte så enkelt. Där kan Sokrates mitt i dialogernas avgörande stund avbryta sig med en reflektion att här närmar vi oss något som inte kan sägas rakt ut, varpå han i stället tillgriper en bild eller allegori. Tänkandet uppträder med ens som chiffer, men därmed också som ett annat slags tilltal, som söker sin specielle läsare. Man kunde hävda att det är något som sker när filosofin närmar sig litteraturen och dess uttrycksmedel. Men det vore en alltför vag definition. För det utmärkande för detta slags tänkande är inte att det arbetar med bilder och metaforer, utan just att det gör sin egen läsbarhet till en fråga.

Om det finns ett urdokument till detta slags skrivande så måste det ändå vara den första mening som skall ha inlett den fragmentsamling som skrevs av Herakleitos 500 f. Kr. Han skriver där: ”Inför denna utläggning som är för alltid förblir människorna oförstående, såväl innan de lyssnat som när de väl lyssnat.” Det är en oerhörd utsaga. Som sitt första påstående upplyser den läsaren om sin egen obegriplighet. Den berättar att den kommer att förbli oförstådd också efter att läsaren läst den. Vad skall vi kalla ett sådant påstående? Vad skall vi kalla ett filosofiskt tänkande som inleder sig självt på detta vis? Den utpekar sig själv som platsen för en gåta och ett chiffer. Det vore dock fel att tala om det som bara en gåtfull eller ”dunkel” filosofi, vilket är det epitet som ända sedan antiken använts om Herakleitos. För det väsentliga är inte att den är svår eller dunkel, utan att den just talar om sig själv och sin begränsade förståelighet. Men samtidigt som detta slags påstående på ytan kan tyckas stöta sin läsare ifrån sig, så innebär det naturligtvis på ett annat plan ett alldeles egenartat tonfall. Det inbjuder ju till en pakt, som inte är för vem som helst.

Vår filosofiska modernitet präglas bland annat av att ha återupptäckt detta chifferade och självreflexiva tilltal. Vi möter det hos Kierkegaard, liksom hos Nietzsche. Hos dem båda finner vi en filosofisk tanke som inte bara uttrycks med en sällsynt litterär stil, utan också en tanke som sysselsätter sig med sin egen begränsade begriplighet. Hos dem båda inbjuds på så vis läsaren att träda in i ett alldeles eget förbund. Den säger till sin läsare: du kanske visar dig vara en av de få som kan förstå mig. Hos Nietzsche finns också en märklig profetia som berör just den gåtfulla skriften. Han skriver i *Bortom gott och ont* att han nu anar framväxten av en ny sorts filosofer, som vill förbli gåtor. Kanske tänker han också på en viss sorts tänkare som liksom han själv inte riktigt känner sig hemma i sin tid; som riktar sitt tal förbi och bortom sin egen tid, mot något kommande, eller kanske något förflutet, men hursomhelst inte något just här. Det säger således också till sin läsare: kom med mig, du som inte känner dig hemma på denna plats, så upprättar vi en förståelse någon annanstans. Vad kunde vara mer lockande.

Är det inte också i denna krets som Wittgenstein hör hemma? Det vill säga, i kretsen av de kringströdda själar som talar ur en hemlöshet i sin tid? Som också talar ur en förlust av språk och av läsare, men som just därigenom når den läsare som vill gå denna gåta till mötes. Den första raden i förordet till hans epokgörande ungdomsverk *Tractatus logico-philosophicus* från 1922 lyder: ”Denna bok kommer kanske att förstås bara av den, som redan tänkt de tankar den uttrycker.” Som ett nästan spöklikt, och sannolikt helt omedvetet, eko av öppningsraden i Herakleitos fragmentsamling inleds den med en reflektion över sin egen läsbarhet och oläsbarhet. Läsaren kommer inte att förstå den efter att ha läst den, om han inte redan har förstått den innan han läst den. Men med detta påstående tilltalar den också läsaren: är du en av de mina, är du som jag – för om du inte är det, så kommer du heller inte att kunna förstå vem jag är, eller varifrån jag talar.

Men vem är denne läsare? I ungdomligt trots förklarar författaren att han inte har några fotnoter eller referenser, eftersom han inte bryr sig om vad någon annan tänkt, eller om de tänkt det samma. De enda två personer som nämns som inspirationskällor är Frege och Russell. När Frege fick boken svarade han i ett älskvärt brev att han inte förstod ett dyft. Och när den alltid så generöse Russell senare ville bistå boken med ett förord blev Wittgenstein så förtvivlad över hans oförståelse att han hotade med att dra tillbaka boken. Ingen av dessa två föregångare och förebilder visade sig vara den läsare han sökte. Inte heller bland Wienkretsen medlemmar som gärna ville värva honom till sin grupp kände han sig förstådd. I stället vände han sig bort i en blandning av högmod och förtvivlan.

I samma förord till *Tractatus* finner vi också den berömda raden: ”vad som alls låter sig sägas, kan sägas klart: och vad man inte kan tala om, därom måste man tiga.” Med dessa ord avslutar han också boken hundra sidor senare. Runtom kring den komprimerade, logiskt-matematiska aforistiska texten öppnar sig en tystnad som omgärdar dess tal. Genom att peka ut denna tystnad har författaren samtidigt också försäkrat sig om sitt tilltal. Han har försäkrat sig om en läsare, som just i denna gåta anar ett återvändande och ett igenkännande. Den har skapat sitt tilltal genom att dra en gräns kring dess fattbarhet. Han säger: jag talar om det som låter sig talas om, men egentligen är detta ju inte så viktigt, eftersom det är vad som inte låter sig omtalas som i grund och botten spelar någon roll. Och därmed talar jag också, om än i en annan mening, också om detta. Men bara till den som själv vet att lyssna till det outtalbara.

Om denna hemlöshet i det omedelbara och det närvarande vittnar också öppningsorden i ett aldrig publicerat förord från 1930, som finns med i boken *Särskilda anmärkningar*: ”Denna bok är skriven för dem som är sympatiskt inställda till den anda i vilken den är skriven.” Här säger han tydligt att han inte skriver för den moderna vetenskapliga kulturen, ja knappt ens för samtiden, utan för ”vänner kringströdda i olika vrår av världen”. Vilka är dessa vänner? Vi skall nog inte tänka oss att han syftar på den ene eller andre. För en vän i denna bemärkelse behöver ännu inte ha gett sig till känna. En sådan vän behöver ännu inte ens finnas till. Den skrivande inbjuder med sitt tal till en vänskap genom att säga till den okände läsaren: du kan visa dig vara den som är min vän. Du kan visa dig vara den som hör mitt tal, och då är du också en av de mina.

Det är viktigt att se, uppmärksamma och tänka över detta egenartade tilltal, om man skall förstå vissa drag i Wittgensteinlitteraturen och receptionen. Det är nämligen slående i vilken omfattning diskussionen kring hans verk handlar om hur han ”missförstås”. Wittgenstein är en sådan författare som man själv förstår, men som de andra inte förstår. Wittgenstein är på något märkligt sätt för var och en alltid just bara min författare. Varje försök att lägga hans rastlösa, irrande tänkande tillrätta i en prydlig struktur – och sådana försök har vi sett många av – tycks ofrånkomligen förgripa sig på den tystnad som han öppnar för sin läsare som dörren till ett hemligt förbund. Det vore fel att kalla det esoteriskt, för det finns ingen hemlig lärdom som vårdas i mindre kretsar. Vad som vårdas är i stället det personligt-opersonliga tilltal som skapas av en text som just i avgörandets stund böjer av för att i stället vittna om sin egen inre omöjlighet.

För hemlängtande läsare kan denna hemlighet bli till en överväldigande lockelse. Texten kommer helt enkelt för nära, identifikationen blir för stark och det egna ljuset utsläcks i dess kalla låga. Men genom att

reflektera över detta tilltal kan vi också se hur det som griper oss också låter oss gå förbi. Ja i en djupare mening kanske det faktiskt uppmanar oss att gå förbi, och att återvända inte till textens egna – utan till vårt egna. Måhända är detta till sist dess lärdom.¹

¹Texten har tidigare framförts som föredrag i samband med en temakväll om Wittgenstein på Kulturföreningen Forum.